

CHINGIZ AYTMATOVNING “SARVQOMAT DILBARIM” ASARIDA BADIY TAHLIL

Abdusattorova Nigina Bekmurod qizi

Toshkent gumanitar fanlar universiteti O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi

1-bosqich talabasi

Fayzullayeva Maftuna Odil qizi

Ilmiy rahbar TGFU “Pedagogika va tillar” kafedrası katta o‘qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20156087>

Annotatsiya: Mazkur maqolada Chingiz Aytmatovning “Sarvqomat dilbarim” asari badiiy-estetik jihatdan tahlil qilinadi. Asarda insoniy muhabbat, sadoqat, ruhiy kechinmalar hamda hayotiy ziddiyatlarning badiiy talqini ochib beriladi. Muallif qahramonlarning ichki dunyosini chuqur psixologik tasvir orqali yoritadi. Maqolada asarning g‘oyaviy-badiiy xususiyatlari, obrazlar tizimi va kompozitsion qurilishi ilmiy asosda tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Chingiz Aytmatov, “Sarvqomat dilbarim”, sevgi, psixologizm, badiiy tahlil, obraz, xotira.

Annotation

This article analyzes Chingiz Aytmatov’s work “Sarvqomat dilbarim” from an artistic and aesthetic perspective. The work explores human love, fidelity, emotional experiences, and the artistic interpretation of life’s contradictions. The author reveals the inner world of the characters through deep psychological depiction. The article provides a scholarly analysis of the ideological and artistic features of the work, its system of characters, and its compositional structure.

Keywords: Chingiz Aytmatov, “Sarvqomat dilbarim”, love, psychologism, artistic analysis, character, memory.

Chingiz Aytmatov jahon adabiyotida o‘ziga xos badiiy tafakkur sohibi sifatida tan olingan yirik adibdir. Uning ijodida inson taqdiri, muhabbat, sadoqat, vijdon, hayotiy sinovlar va ma’naviy izlanishlar chuqur falsafiy hamda psixologik mazmunda yoritiladi. Yozuvchining asarlari faqat voqealar tasviri bilan cheklanib qolmay, balki inson ruhiyatining eng nozik qatlamlarini ochib berishi bilan ham ahamiyatlidir. Shu jihatdan “Sarvqomat dilbarim” asari ham adibning ruhiy-psixologik yo‘nalishda yaratilgan yetuk va ta’sirchan asarlaridan biri sifatida baholanadi.

Asarda inson qalbining murakkab va nozik kechinmalari, sevgi va armon tuyg‘ulari, vaqtning o‘tishi hamda xotiraning inson hayotidagi o‘rni yuksak badiiy mahorat bilan ifoda etilgan. Muallif qahramonlar ruhiyatini ichki monolog, xotiralar oqimi va psixologik tahlil orqali ochib beradi. Bu esa asarga chuqur emotsional ta’sir kuchi va falsafiy mazmun bag‘ishlaydi.

Xususan, asarda keltirilgan: *“Inson qalbi o‘tmish xotiralari bilan yashaydi, ularni unutish esa o‘zini unutish bilan barobar”* (Ch. Aytmatov, 2018, 45-bet) degan fikr orqali muallif xotiraning inson hayotidagi o‘rni va ahamiyatini alohida ta’kidlaydi. Ushbu g‘oya insonning o‘tmishi, kechinmalari va ichki dunyosi uning bugungi ruhiy holati bilan chambarchas bog‘liq ekanini ko‘rsatadi. Natijada asar nafaqat badiiy, balki falsafiy jihatdan ham chuqur mazmunga ega ekanligi bilan ajralib turadi.

Asarning badiiyati va psixologizm

“Sarvqomat dilbarim” asarida psixologik tasvir yetakchi o‘rin egallaydi. Muallif voqealar rivojidan ko‘ra qahramonlarning ichki dunyosini ochib berishga, ularning ruhiy holatini chuqur tahlil qilishga alohida e’tibor qaratadi. Shu bois asarda tashqi harakatlar ikkinchi planga o‘tib, asosiy urg‘u inson qalbidagi kechinmalar — iztirob, sog‘inch, armon, o‘tgan kunlarga bo‘lgan

inilish kabi murakkab hissiyotlarga beriladi. Bu hissiyotlar oddiy tasvir bilan emas, balki nozik badiiy vositalar, ichki monologlar, xotira parchalari va psixologik tahlil orqali ifodalanadi. Natijada o'quvchi qahramonlarning faqat harakatini emas, balki ularning ruhiy og'riqlarini ham chuqur his etadi.

Chingiz Aytmatov muhabbatni murakkab va ko'p qirrali ruhiy hodisa sifatida talqin etadi. Uning talqinida sevgi oddiy hissiy yaqinlik emas, balki inson taqdirini o'zgartiruvchi, uni ichki sinovlardan o'tkazuvchi kuchli ma'naviy jarayondir. Asarda sevgi tuyg'usi bir tomondan insonni yuksaltirsa, ikkinchi tomondan uni iztirob, sog'inchi va ma'naviy kurashlar bilan yuzlashtiradi. Shu orqali muallif muhabbatning ikki tomonlama tabiati — baxt va azob uyg'unligini chuqur ochib beradi. Bu fikr asarda yanada yorqin ifodasini topadi: *“Sevgi — bu faqat baxt emas, u insonni sinovdan o'tkazuvchi kuchdir”* (Ch. Aytmatov, 2018, 52-bet). Ushbu jumla orqali yozuvchi sevgi tuyg'usining inson hayotidagi o'rni va ahamiyatini falsafiy darajada ochib beradi. Ya'ni sevgi insonni faqat quvontiribgina qolmay, balki uni ruhiy jihatdan chiniqtiradi, sabr va bardoshni o'rgatadi, hayotiy qarashlarini o'zgartiradi.

Umuman olganda, asarda psixologik tahlil va falsafiy mushohada uyg'unlashib, inson ruhiyatining murakkabligi chuqur badiiy ifoda etilgan. Muallif sevgi, xotira va insoniy tuyg'ularni bir butun tizim sifatida ko'rsatib, o'quvchini o'z ichki dunyosini tahlil qilishga undaydi.

Obrazlar tizimi va xarakterlar talqini

Asardagi obrazlar o'zining hayotiyliigi, tabiiyligi va chuqur psixologik talqini bilan alohida ajralib turadi. Muallif har bir qahramonning ichki dunyosini nozik va ta'sirchan tasvirlash orqali ularning ruhiy kechinmalarini o'quvchiga yaqqol his qildiradi. Ayniqsa, bosh qahramon obrazi asarning markaziy nuqtasini tashkil etib, uning o'tgan hayotiga bo'lgan sog'inchi, yo'qotilgan muhabbati va xotiralar bilan yashashi orqali inson qalbining murakkab tabiatini ochib beradi. U o'z kechinmalarida vaqt o'tishi bilan inson ruhiyatida yuz beradigan o'zgarishlarni his etadi, biroq chin tuyg'ular — samimiy sevgi, sadoqat va armon barqaror qolishini namoyon etadi. Shu jihatdan qahramon obrazi nafaqat individual, balki umumlashma xarakterga ham ega bo'lib, har bir inson qalbiga yaqin bo'lgan kechinmalarni aks ettiradi.

Ayol obrazi esa asarda alohida estetik va ma'naviy yuklamaga ega. U go'zallik, poklik, sadoqat va armon timsoli sifatida gavdalanadi. Muallif uni oddiy sevgi obyektini darajasida emas, balki bosh qahramon hayotining ma'naviy tayanchi, uning ruhiy olamini boyituvchi va shakllantiruvchi kuch sifatida talqin etadi. Ayol obrazi orqali sevgi tuyg'usining yuksakligi, insonni komillikka yetaklovchi qudrati hamda ayriliq va armonning qalbdagi qoldirgan izlari chuqur badiiy ifodasini topadi.

Asardagi ikkinchi darajali obrazlar ham bejiz yaratilmagan bo'lib, ular umumiy g'oyaviy mazmunni boyitishga xizmat qiladi. Bu qahramonlar orqali jamiyatdagi axloqiy qarashlar, insonlar o'rtasidagi munosabatlar, turmushning turli qirralari va hayotiy haqiqatlar yoritib beriladi. Har bir obraz o'ziga xos xarakter va funksiyaga ega bo'lib, ular asosiy voqealar rivojiga ta'sir ko'rsatadi, muallif ilgari surayotgan g'oyalarni yanada teranlashtiradi. Natijada asar obrazlar tizimi jihatidan mukammal, mazmunan boy va badiiy jihatdan yuksak darajada shakllangan deb baholash mumkin.

Vaqt, xotira va muhabbat talqini

Asarda vaqt va xotira muhim badiiy kategoriyalar sifatida namoyon bo'ladi. Qahramonlar o'tmish xotiralarini orqali o'z hayotini qayta tahlil qiladi. Bu esa asarning falsafiy qatlamini yanada chuqurlashtiradi.

Muhabbat asarning markaziy g'oyasi bo'lib, u inson hayotining eng muhim ma'naviy qadriyati sifatida talqin qilinadi. Muallif muhabbatni insonni poklaydigan, uni ruhiy jihatdan yuksaltiradigan kuch sifatida tasvirlaydi.

Xulosa qilib aytganda, "Sarvqomat dilbarim" asari Chingiz Aytmatov ijodining muhim namunalaridan biri bo'lib, unda inson qalbi, muhabbat va vaqt o'rtasidagi murakkab munosabatlar chuqur badiiy ifoda etilgan. Asarning psixologik chuqurligi, obrazlarning hayotiyliigi va g'oyaviy mazmuni uning yuksak badiiy qiymatini belgilaydi. Ushbu asar o'quvchini hayot, sevgi va insoniy qadriyatlar haqida chuqur mushohada yuritishga undaydi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Karimov N., Sulton I. Zamondoshlari qalbi va xotirasida. – Toshkent, 2020.
2. Karimov B., Qirg'izboyev A. So'z xiyoboni. – Toshkent: Fan, 2020.
3. Rasulov B. O'zbek adabiyotida tanqidchilik maktabining shakllanishi. –Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
4. Aytmatov Ch. Sarvqomat dilbarim. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018. – 120 b.
5. Aytmatov Ch. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Sharq, 2010. – 350 b.